

FOLKMEDICINA AL LLUÇANÈS EL PRIMER TERÇ DEL SEGLE XX. EL CAS DEL SALUDADOR PERE GRAU DE MERLÈS.

Daniel MONTAÑA i BUCHACA

Introducció

La subcomarca del Lluçanès és un altiplà entre dos rius, el Llobregat i el Ter. Durant el primer terç d'aquest segle, els seus habitants es dedicaven majoritàriament a l'agricultura i a les seves tasques complementàries, tot i que hi havia encara alguna minsa activitat manufacturera tèxtil, que no tenia res a veure amb la que hi havia hagut als segles XVII-XIX.

Les comunicacions no eren gaire bones, per no dir gens. O sigui que la comarca vivia un cert aïllament. Potser no tant de les comarques veïnes, la plana de Vic, el Berguedà i el Ripollès, amb les quals hi havia bastant contacte, sinó referit més a Barcelona i el seu entorn.

Pel que fa a sanitat cal dir que es disposava d'una cobertura sanitària bàsica. Hi havia metge titular a Prats de Lluçanès, Olost i Sant Boi de Lluçanès, que atendien els malalts del seu municipi i dels propers. A Alpens, hi anava el metge de Borredà i de Sora se'n solia ocupar el metge de Sant Quirze de Besora. Probablement hi havia infermera a Prats de Lluçanès i potser a Olost. De medicina oficial poca cosa més hi havia. Si necessitaven assistència especialitzada o anar a algun hospital, havien d'anar a Vic o a Berga, i fins i tot a Barcelona.

L'home des de l'antiguitat, on sigui, ha buscat la manera de guarir les seves malalties, amb remeis, rituals etc. Per tant, l'existència de moltes formes per lluitar contra la malaltia, és un fet evident al llarg de la història i fins i tot en l'actualitat: només cal l'observació vulgar de la nostra societat per comprovar-ho (1). A aquestes formes diguem-ne populars d'afrontar les malalties i trastorns físics i psíquics se n'ha vingut a dir pels antropòlegs etnociència.

Així, segons alguns antropòlegs, l'etnociència és un universal humà, però específicament local, i la ciència és un universal humà, però especialment global o comú a la humanitat (2). Per això, l'etnociència està impregnada d'una filosofia primordial o tecnificada que veu l'existència com una forma de subsistència. La naturalesa i la cultura estan molt lligades.

Els llocs rurals, entre d'altres comunitats, han estat on la medicina popular i ritual va sobreviure més temps a Catalunya. Probablement, això ha estat degut a diferents circumstàncies afavoridores, com pot ser l'aïllament geogràfic, les tradicions, el coneixement de la naturalesa, la religió i la falta de penetració de la medicina oficial en les classes més humils.

En aquells anys, la medicina popular era molt present a la comarca. A cada poble per petit que fos hi havia alguna dona que feia les tasques de llevadora, i en els més grans més d'una. Aquestes dones havien après l'ofici d'una altra dona pràctica en la matèria que els havia transmès el seu saber. La feina de llevadora no l'exercien amb exclusivitat sinó que es dedicaven a les feines de la llar i de l'agricultura, i el feien de més a més.

També hi havia dones que exercien de medicineres, de la mateixa manera que les llevadores. Eren dones que tenien un gran coneixement de les herbes remeieres i quan algú estava malalt les consultava a veure què podien prendre per posar-se bé.

Probablement també hi devia haver algun curandero que devia practicar les seves cures d'una manera semblant. Però ben segur que la persona més coneguda el primer terç d'aquest segle en una bona part del Lluçanès era el saludador Pere Grau. En aquells anys la creença en saludadors era molt estesa a la comarca del Lluçanès i comarques properes. Rara era la persona de l'estament humil que no hi cregués.

Els saludadors. Es dona el nom de saludador, al setè fill o filla d'un mateix sexe (set fills seguits o set filles) que hagi tingut un matrimoni. Diuen que tenen algun do (3) molt gran i fins i tot hi ha molta gent que assegura que tenen una creu sota la llengua. No tots els setens o setenes tenen el mateix do. Alguns curen de la mossegada de gos rabiós, cremades, talls de ferro (4) i els enrellaments (5). Les cures de talls fetes per un ferro o els enrellaments també els curaven en diferents llocs persones que no eren saludadors, però que tenien coneixements de medicina popular. Un mariner de Cervià de Ter (a mitjans del segle XIX), per curar un tall fet per un ferro, s'agenollà, resà una oració i li tirà un pessic de terra (6). El mateix feien a les Valls d'Àneu quan algun animal o persona s'enrellava: s'agenollava el llaurador, deia una oració i tirava un sarpat de terra (7).

La figura dels saludador estava estesa per molts llocs de Catalunya. A Miravet (Ribera d'Ebre) a finals dels segle XIX, n'hi havia un que tenia molta anomenada per guarir la mossegada d'un gos rabiós. També es té notícia d'un a Salt (Gironès) i un altre a Santa Coloma de Queralt, entre d'altres (8).

El concepte de do o gràcia que tenen els curanderos i saludadors té una certa relació amb la religió. "El concepto de gracia ha gozado y goza de enorme importancia en el judaísmo, cristianismo y islamismo y de él se han ocupado muchos autores" (9). Tant els curanderos com els seus clients, habitualment, creuen que el do prové de Déu com un disseny, o sigui que algunes persones han estat assenyalades per tenir-lo. D'aquesta cosa sobrenatural, incompreensible, ens

en podem beneficiar (10). La majoria de curanderos tenen un gran coneixement de la comarca o zona on actuen i de la seva gent, creences, tradicions, etc., cosa que els fa ser populars en molts aspectes. Per altra part, cal dir que són persones imaginatives i capaces de crear situacions de confiança entre els seus coetanis (11). I això no deixa de ser una de les coses que més contribuïa al seu èxit.

El saludador Pere Grau.

Havia nascut a Sagàs l'any 1860 i morí a Merlès l'any 1939. Era analfabet. Vivia a la casa de Montclús, al peu de la riera de Merlès. Una casa que era municipi de Merlès i parròquia de Sagàs. Com que a casa seva no hi havia feina per a tots, anava a treballar per les cases del voltant en qualsevol tasca de pagès. Era un home que solia agafar feines a preu fet. D'aquesta manera, si un dia no anava a treballar, no passava res. Així tenia més llibertat per dedicar-se a fer de saludador. Va combinar durant molts anys la feina de pagès amb la de saludador.

Quan es va fer més gran, pràcticament va deixar de treballar a la pagesia i és va dedicar de ple a fer de saludador. Els diumenges a Prats de Lluçanès feien un mercat al qual acudia gent de la comarca i d'altres llocs propers, com ara el Berguedà, la plana de Vic, el Moianès i el Ripollès. Per això, en Pere Grau, devia decidir obrir un consultori en una casa del poble on li deixaven una sala per poder practicar les seves curacions, els diumenges durant tot el dia. Això ho va fer durant uns quinze anys (12). Ell no cobrava un preu fix per la seva feina, sinó que un cop l'havia acabada demanava la voluntat. També tenia establertes una sèrie de conductes en innumbrables famílies, per un preu mòdic. Però, com que en tenia tantes, es passava la vida recorrent les cases i masies del Lluçanès per curar espatlats i cobrar conductes (13).

El folklorista i escriptor Josep Maria Vilarmau va entrevistar més d'una vegada en Pere Grau, i ens ha deixat un manuscrit titulat "La ciència d'un saludador" (14). Aquest interès per la medicina i la cultura popular en general, és a dir per la cultura no oficial, o la dels grups que no formen part de l'elit, va merèixer l'interès dels estudiosos de diverses disciplines al segle XIX. Ara bé, no es disposa de gaires fonts per conèixer la medicina popular d'aquesta època, ni les relacions que hi havia entre els diferents tipus de medicines (15). D'aquí la importància d'aquest manuscrit.

Ell mateix diu en la introducció del seu treball que el que ens explicarà "no són altra cosa que les observacions fetes en el tracte íntim d'un d'aquestos curanderos, mig saludadors, mig curanderos de gràcia que sense potingues, ni tisanes, es dedica, des de la seva joventut a curar espatlats, que diu ell". També diu que a part d'utilitzar "la seva mímica supersticiosa que ell és el primer a creure", té un gran coneixement popular de les plantes medicinals i de receptes casolanes i fins i tot de receptes completament supersticioses.

La seva forma de curar, després d'unes observacions "sui generis" dels malalts, era començar a resar diferents oracions supersticioses, ja fos per conjurar la malaltia perquè sortís del cos de l'infortunat o perquè els sants el poguessin curar. També invocava la Santíssima Trinitat i el Pare Etern, tot acompanyat de parenostres o novenes.

Totes aquestes oracions, conjurs o paròdies d'oracions, en Pere Grau les havia après dels seus avantpassats, i no les volia explicar a ningú per evitar la competència en l'ofici. Moltes surten al llibre "la Creu de Caravaca", però dient-les de memòria i a força d'adulteracions, en constitueixen d'altres que són vertaders estirabots i paròdies d'oracions. Ara bé, té la intenció de passar el seu saber al seu nebot.

La seva manera d'aplicar la tècnica a l'hora de curar un malalt es pot dividir en tres apartats: la intervenció purament física amb la corresponent cura de força, la intervenció física i moral sense cura de força i la intervenció purament moral.

La cura de força consistia, segons ens explica Vilarmau, a "arranjar las parts malaltes del sofrent a viva força, quan no a cops de puny". En una d'aquestes visites, en les quals hi va acudir l'entrevistador, va veure com el saludador, fent la prova dels dits (16), diagnosticava a un jove de "neulella ensorrada" i continuava dient-li "ets ben espatllat". Seguidament li va aplicar diferents maniobres (17) i va dir una oració. També curava "esllomats", amb pràctiques semblants.

La intervenció física i moral sense cura de força. Primer demana el nom i cognom del malalt i després li fa la prova dels dits i, segons el dit que no s'igualava, li dirà que té una malaltia o una altra i si té prou força per curar-lo. Si es veu capaç de curar-lo fa tot un ritual, dient oracions.

La intervenció purament moral. En aquest cas fa les curacions sense tocar el malalt. Fins i tot els cura a distància i sense veure'ls. Ho havia fet amb algun noi que estava fent el servei militar.

Fa la prova dels dits per saber si una dona esta embarassada i si tindrà un nen o una nena. També ho feia amb els animals (18). Així un dia Vilarmau troba el saludador i li diu si vol anar a "empebrar llebres". Com que ja el coneixia i sabia que sempre estava de broma, li va dir: "Què vols dir amb això?", "doncs que he d'anar a saber si una euga esta columnària" (19).

També hi ha el cas d'un home a qui el metge mateix li diu: "T'hauràs de fer guarir per algú més, que jo aquests mals no els entenc gens ni mica", referint-se a l'espatllat. Després aquest malalt va acudir a veure el saludador Pere Grau.

Les oracions. Ell curava amb diferents tècniques, rituals i oracions diversos mals que afectaven tant persones com animals. Com hem dit, també endevinava si una dona o un animal estava gestant i quin sexe tindria la criatura.

Curava els espatllats, els que tenien la neulella caiguda, els esllomats, les inflamacions de persones i bèsties i el mal de ventre.

Feia servir oracions i altres rituals per curar esllomats, mal de melsa, cremades, angines, mal de sant pau, els talls, els tels dels ulls, enyorament, carn esqueixat, el cranc de persones i bèsties (20) i d'altres mals diversos, per la trencadura dels infants i fins i tot per endevinar la veritat d'un fet.

NOTES

1.- Barona, Josep L. (Ed.). "Malaltia i Cultura". Trobades. Seminari d'Estudis sobre la Ciència. València, 1995. pàg. 166.

2.- Esteva, Claudi. "Ciència i etnociència a l'antropologia". Barcelona, Ed. Fundació Catalana de la Recerca. 1996. pàg. 35.

3.- Tenir un do vol dir disposar d'un poder sobrenatural per curar que les persones normals no tenen. Diccionari de la Llengua Catalana (1995), pàg. 642, defineix com a do: "Allò que hom ha rebut de Déu, de la natura, etc., sense haver fet res per adquirir-ho".

4.- Vilarrasa i Vall, Salvador. "La vida a pagès", reedició. Impremta Maideu. Ripoll, 1975. Pàg. 326. Quan diuen que no tots els saludadors tenien el mateix do, volen dir que n'hi havia que curaven mossegades de gossos folls (ràbia) xuclant-los la ferida, i d'altres que tenien el do de curar altres mals, com per exemple les cremades, etc.

- Gomis i Mestre, Cels. "La Bruixa Catalana". Barcelona, Ed. Altafulla. 1987. Pàg. 130 i 131. Als saludadors el poble els atribueix el poder d'apagar un ferro roent sense fer més que passar-hi la llengua. Fins i tot alguns creuen que poden apagar el foc d'una bufada.

5.- Els enrellaments eren les ferides produïdes a un animal o una persona per una rella, que feien servir els llauradors per llaurar.

6.- Gomis i Mestre, Cels. "La Bruixa.....Op. cit., pàg. 131.

7.- Entrevista feta a Esterrí d'Àneu el diumenge dia 30 d'agost de 1998 a la Sra. Maria Ricou i Francesca (75 anys) de casa Recalles de Son, i a la Sra. Lluïsa Vidal i Aleu (81 anys) de casa Marxant d'Esterrí d'Àneu.

8.-Gomis i Mestre, Cels. "La Bruixa.....Op. cit. pàg. 130. Diu que no hi ha hagut cap persona que hagi acudit a temps al saludador de Miravet, per una mossegada de gos rabios, que ha rabiat. Els xuclava la ferida dient certes oracions i hi posava una untura.

9.- Galindo Rodrigo, J. A. "Compendio de la Gracia". València, Edicep Cb. 1991.

10.- Fresquet Febrer, José Luis (Ed.). "Salud, enfermedad y terapéutica popular en la Ribera Alta". València, Ed. Universidad de Valencia - C.S.I.C. 1995. Pàg. 253 i 254.

11.- Esteva, Claudi. "Ciència.....Op. cit., pàg. 29.

12.- Entrevista realitzada per Pere Mestre, el dia 27/12/1997, al Sr. Lluís Solé, de 92 anys, de Cal Font de Meriès.

13.- Vilarmau i Cabanes, Josep M. "La Ciència d'un Saludador". Fons Josep M. Vilarmau. Carpeta 12, volum X, pistologia. Centre de Cultura Popular i Tradicional Catalana. Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya. Pàg. 46.

14.- El manuscrit de Josep M. Vilarnau "La ciència d'un Saludador" consta de 82 pàgines. Esta dividit en quatre apartats: una introducció, tres apartats de les diferents maneres de curar (la primera: cura de força; la segona: cura física i moral sense cura de força; tercera; cura moral), una xerrada amb el Pere Grau sobre curanderisme popular i altres revelacions del Pere Grau.

15.- Fresquet Febrer, José Luis (Ed). "Salud .....Op. cit., pàg. 247.

16.- La prova dels dits consisteix a fer diferents maniobres entre els dits d'una mà i de l'altra per poder saber quina malaltia pateix l'infortunat. Això ho feien directament amb les mans del malalt o bé el mateix curadero s'ho aplicava ell mateix per poder fer després prediccions.

El dit cardinal li servia per saber si la malaltia era vella, i si li curtejava el dit més avall de l'últim nus volia dir que la malaltia tenia més de dos anys. A un afectat de feridura aquest dit li curtejava més avall del pla de la mà, i no tenia cura.

El dit anular servia per saber si tenia cura o no. Si curtejava més avall de l'últim nus, no tenia cura. Si curtejava volia dir que tenia mal de fetge, que curava amb oracions durant un dia.

El dit índex servia per veure els que tenien la "neulella ensorrada" o sigui els "espatllats".

El dit petit, per saber el mal de melsa. El curava dient oracions durant 13 dies.

17.- La maniobra que fa es carregar-se el malalt al coll sacsejant-lo de mala manera i després el fa penjar d'una porta oberta tibant-lo per la cintura i les cames.

18.- Fent la prova dels dits, si li quedava curt només el dit índex, deia que seria mascle.

19.- Columnària volia dir que estava en gestació.

20.- L'oració per curar el cranc era aquesta, acompanyada de cinc parenostres.

El cranc i Jesucrist
van cap a Roma
el cranc se n'hi va
i Jesucrist torna
i visca Cristo
mori el cranc
i visca la fe
de Jesucrist.